

<http://uard.bg>

New Knowledge Journal of Science

Списание за наука „Ново знание“

Academic Publishing House "Talent"
University of Agribusiness and Rural Development - Bulgaria

Академично издателство „Талант“
Висше училище по агробизнес и развитие на регионите – Пловдив

CULTURAL AND HISTORICAL HERITAGE OF ARAPOVSKI MONASTERY "ST. NEDELYA"

Emilia Metodieva

University of Agribusiness and Rural Development – Plovdiv, Bulgaria

Key words:

cultural-historical heritage
tourism

Abstract

The article presents Arapovski monastery "Sveta Nedelya" as an interesting but somewhat forgotten tourist resource. The only monastery built during the Ottoman rule, played an important role in maintaining in wakefulness the national consciousness of Bulgarians from this region. What attaches a great historical value to Arapovski monastery is that there has been founded a local secret revolutionary committee, headed by the abbot and repeatedly became a refuge for Levski. Detailed information is provided about the origin, history, architecture, the activity over the years in the monastery, as well as the traditional church council, which is held every year.

КУЛТУРНО-ИСТОРИЧЕСКОТО НАСЛЕДСТВО НА АРАПОВСКИ МОНАСТИР „СВ. НЕДЕЛЯ“

Емилия Методиева

Висше училище по агробизнес и развитие на регионите - Пловдив

Ключови думи:

културно-историческо
наследство
туризъм

Резюме

Статията представя Араповския манастир „Света Неделя“ като интересен, но малко позабравен туристически ресурс. Единственият манастир, изграден по време на османското робство, е изиграл важна роля за поддържането на будното народно съзнание на българите от този край. Това, което придава особена историческа стойност на Араповския манастир е, че там е бил основан местен таен революционен комитет, ръководен от игумена и неведнъж е ставал убежище на самия Левски. Подробно е представена информация за възникването, историята, архитектурата, извършваната дейност през годините в манастира, както и за традиционния църковен събор, който се провежда всяка година.

ВЪВЕДЕНИЕ

Араповският манастир „Света Неделя“ се намира на 8 км североизточно от град Асеновград, близо до село Златовръх (Арапово). Той е един от малкото манастири в България, които са построени в полето, а не в защитата на планините. Това го прави достъпен и лесен за намиране. На север от манастирския комплекс минава пътя от Асеновград

за Първомай, непосредствено, до който е възвишението Асарлъка, където е имало римска и византийски крепости. Намирани са много монети, пръстени, остриета на копия, стрели и керамика от онова време. На запад, в посока село Козаново, е имало също древно селище, за което говорят останките от зидариите на къщите и многото керамика.

ВЪЗНИКВАНЕ И ИСТОРИЯ

В северните склонове на Родопите край Асеновград през 19-и век няколко манастира пръскали светлината на християнството сред местното българско население. При пламналата през втората половина на века борба за независима българска църква манастирите станали владение на Вселенската гръцка патриаршия. По онова време митрополит на Пловдивската епархия бил много лукавия и фанатизиран грък Хрисант, който гледал с друго око на това дело. Затова през 1856 година българите построили нов манастир - Араповския, на 8 километра от Асеновград, до село Арапово - сега Златовръх.

Най-напред той е възникнал като монашеско общежитие през 1856 г., а е завършен като комплекс от сгради през 1859 г. За изграждането му голяма помощ е оказал йеромонах Софроний от мулдавската обител „Св. Петка“ и неговият ясакчия Али ага. Участие са взели също и жителите на околните села. Параклисът до оградата на северната страна, покриващ извора, прославил се с чудотворната си сила, бил построен преди манастира. Легендата разказва, че ясакчията Али ага сънувал, че до манастира има чудодейна вода с животворна сила, която изцелява болести и слепота. В знак на благодарност, че водата от извора спасила болната му жена, той съградил параклис.

Софроний разказвал легендата и въодушевил местните християни, които с усърдие помагали за изграждането на манастира. Осезателна е била помощта и на пловдивските граждани Ст. Чомаков, Павел Куртевич, Лулчо Годжи, Стоил Захара, Пейо Георгиев и Славчо Чолаков. Съществуват сведения, че на мястото на сегашния манастир е имало друг по-стар, но бил ограбен и разрушен още през средните векове.

Първият игумен на манастира е бил архимандрит Гervasий Левский. Той е откликнал първи на повика и е открял манастирската порта, за да приюти Апостола на свободата Васил Левски за великото дело. В архива на един от големите революционери от този край – Отон Иванов, на лист 29 и 30, са съхранени в Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ – София, е записана следната информация:

„Един ден отидох на гости на Араповския манастир, находящ се под Станимака, и вечерта ми се определи да спя в стаята на учителя поп Катрафил. Започнах аз по темата за бунтовничеството, той се заинтересува /учителят/ и ми зададе някои въпроси. Заедно с него беше игуменът Гervasий, който после се помина в Сливен като сливенски митрополит. След вечерята с поп Катрафил започнах аз по темата, той се заинтересува, от отговорите ми разбра, че съм чел букурещка литература и съм подготвен вече да бъда съзаклятник на Левски. Той ми се

откри, че тук той се крие, като бил помагал на Левски и убедил Гervasия да отвори смесено училище в манастира за децата от близките села и той ще ги обучава заедно със Стоян Джамсъзов от Пранга /Патриарх Евтимова/. Тук е бил също и поп Минчо Калчев заедно с Катрафил се готвели за това дело. Най-после, той /Сава Катрафилов/ ми каза, че ден по-късно ще дойде и ще се срещнем с Левски. Него ден бях пак в манастира, гдето пристигна Левски и след дълги разпити - закле ни Левски... Така поп Катрафил ме направи бунтовник“.

Отон Иванов е убит по време на Априлското въстание на Милин камък. Бил е един от възпитаниците на Еленската даскалоливница, пръснали се в 61 града и 31 села на поробеното ни отечество и взели участие в народното дело като будители, учители и бунтовници. През 1876 година Сава Катрафилов заедно с 30 свои момчета участва в завземането на кораба „Радецки“ заедно с Ботевата чета.

По време на помохамеданчването на българското население в Родопите манастирът в село Арапово е споделил съдбата на всички други духовни убежища в страната и е частично опожарен като след това възстановен отново. Голямото земетресение, сполетяло страната ни през 1928 година, не подминало и него. Тогава е бил разрушен куполът на църквата и част от стенописите били окъртени.

Още от създаването на манастира службите и църковни песнопения са се извършвали само на български език, за разлика от другите храмове на Пловдивска епархия, където се е служело на гръцки. Това допринесло миряните по-добре да опознаят своя род и минало - да знаят за великите си царе и патриарси, което повдигало патриотичния им дух.

Никъде не е писано, че в съседното село Арапово по това време е имало училище. Едва седем години преди освобождението от вестник „Македония“, брой 35 от 31.07.1871 година и от архива на Отон Иванов, лист 29 и 30, научаваме, че хаджи архимандрит Гervasий Хилендарски /Левский/ е отворил училище в манастира „Св. Неделя“. Той е родом от Габрово. В това училище са учили 60 деца от околните села и Пловдив, 30-40 сиромашки деца са се хранели в манастира. Както вече бе споменато Левски често е посещавал манастира и е успял да убеди Гervasий за това дело и е осигурявал комитетски пари за издръжката му. То се е намирало в северната част до стената срещу аязмото.

Архимандрит Гervasий е бил благоразположен към просветното дело и предоставил кът от светата обител. Първи учители са били поп Сава Катрафилов, родом от гр. Елена, и Стоян Джъмсъзов от Пранга. В това училище са учили и 5-6 деца от с. Арапово /Златовръх/: Манол Антоу, Точко Костадинов /Кърджеларчето/, Теньо Колев, Динко Ставраков и др.

От стар свещеник от село Козаново поп Евтим научаваме, че той също е учил в него, бил е сираче и е помагал в готварницата на манастира. Като сирак чичо му го дал да служи в манастирската готварница. При откриване на училището Сава Катрафилов го привързал към себе си и той с голямо желание прислужвал, но и посещавал училището.

Измежду всички предмети, които изучавали учениците, най-любимото им занятие било гимнастиката. Учителят ги извеждал в низината на Андоновата чешма и за всеки случай поставял постове по високите места. Всички ученици имали издялани тояги за пушки, които вземали на рамо, а учителят изваждал щик от бастуна си и като с пушка на рамо повеждал учениците на маршировка с бойна песен. Както казва поп Евтим, най-любимата на учениците била революционната лирика на Добри Чинтулов. Често звучали стиховете:

*„Да си развеем знамената,
Да светне нашата земя;
Да си прославим имената,
Да гинат турски племена!“*

Поп Евтим разказва следния интересен случай от времето на съществуването на това народно българско училище в манастира. Един път манастирът бил посетен от дякона на свободата-Васил Левски. Тогава той се интересувал главно от училището. Когато запитал как е храната на учениците, възрожденецът Сава Катрафилов отговорил: *„За трима калугери се пече едно агне, а за 30 деца се варят 3 тикви“*. Какъв „ревизионен лист“ е написал Дяконът за игумена на манастира и какво са си говорили, не се знае, но след това храната на учениците значително се подобрила.

До 1878 година училището е било в манастира, а след 1879 година е преместено в село Арапово в къщата на Мишоновия Динко, която се явява и като първото училище в селото. Първ учител бил някой си Зефир от гр. Сопот.

АРХИТЕКТУРА НА МАНАСТИРА И СТЕНОПИСИ

Араповският манастир е с опростен план, със затворена архитектурна композиция, според планировъчния принцип „крепост в крепостта“. За тази планировъчна схема е характерно, че манастирският двор е ограден от всички страни с високи каменни зидове, жилищни и стопански сгради, а в средата се издигат черква и многоетажна жилищна кула. Обширният манастирски двор е четвъртит, ориентиран спрямо географските посоки север-юг и изток-запад. Външните фасади на манастира изглеждат като здрава крепостна стена с прозорци и екери само в последния етаж. Същите сгради, погледнати откъм двора, изненадват с многообразието на архитектурни обемни форми и имат обичайна за Възраждането силно раздвижена вътрешна фасада. В западната част на комплекса са изградени триетажни сгради, а в централно-

югоизточната - отбранителна кула, построена от известния в този край хайдутин Ангел войвода.

И до ден днешен стои запазен надписът, който сочи кога е построена църквата „Св. Неделя“, намираща се в средата на двора, където пише *„Лето 1859, септември, 18-ти“*. Тя е каменна, солидно иззидана от бели варовикови квадри с внушителни размери. Трикорабната, триабсидна каменна черква, прави впечатление с архитектурното си решение. Фасадите ѝ са богато разчленени с портици, прозоречни ниши и каменни декоративни арки. Покривът на черквата, който отразява конструкцията на сградата, също е раздвижен. Над него върху внушителен многостепен барабан се издига куполът. Тя е с размери 12 на 23 метра. Храмът на обителта е построен от Стою Димов /Устабаши/ от село Югово, а стенописите в нея са дело на възрожденеца художник Алекси Атанасов от Негуш, Костурско. Съратник в изписването е бил Георги Данчов-Зографина /1846-1908 г./ от Чирпан, верен приятел и съзаклятник на Левски. Изографисването на църквата е било завършено на 13 юни 1864 година, което е видно от надписа, останал в олтарната апсида, а манастирът изцяло бил завършен през 1870 година, за което говори надписът от вътрешната страна на входната врата. Общо вътре са изографисани 150 изображения.

Снимка 1. Изглед на манастирския комплекс отгоре

Снимка 2. Изглед от входа на манастира – кулата на Ангел Войвода

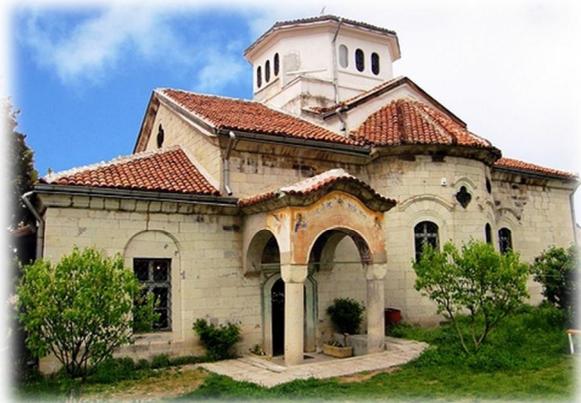
Двамата стенописци са били повлияни патриотично и са показали приемствеността в духовното развитие на българския народ. Фреските на това българско светилище разказват за духовното развитие на българския народ, за събития от великото минало на българската църква и държава през средните векове. Освен евангелски сюжети се редуват и композиции с включени елементи от бита на населението, както и дейността на светите братя Кирил и Методий, които проповядват сред народа, а около тях - българи с капи и елечета, с потури и обути в навуща, с тъкани кенарени ризи, са устремили жаден поглед към проповедите им. Това са традиционните за този край носии. Забелязват се редица архитектурни елементи, типични за епохата. Други 10 илюстрации разкриват живота на българските просветители Св. Св. Кирил и Методий. Сцената „Св. Цар Борис се кръщава от Методий в 863 г.“ е характерна за Зографина. Проповедническа дейност сред българския народ и ръкополагане на свещеник също не са подминати. Последната картина от цикъла е сцена на смъртта и погребението на двамата Солунски братя.

Снимка 5. Плоча над главния вход на църквата, показващ годината на построяването ѝ – 1859 г.

Снимка 6. Фрески на купола на църквата

Снимка 3. Църквата в манастира „Света Неделя“, южно изложение

Снимка 7. Изображение на Св. Неделя

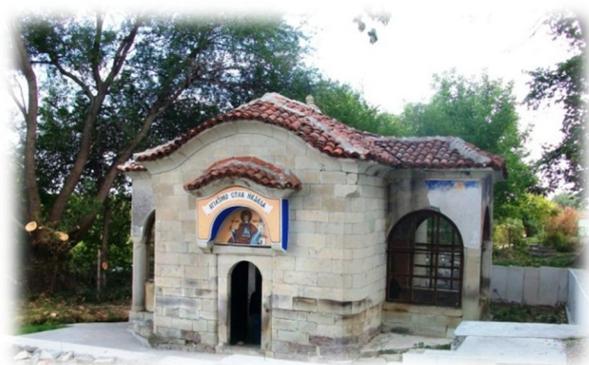
Снимка 4. Вътрешен интериор на църквата „Света Неделя“

В първия регистър на южната и западната стена са изографисани в цял ръст и архиерейски одежди светиите Иларион Мъгленски, Марко епископ Преславски. Внушително е въздействието на галерия

образи на български патриарси - Теофилакт, Евтимий, Йоан, Йоаким, както и всебългарския покровител Манасий Габровски. Десет от изографисаните сцени показват богатото житие на прославения и почитан светец Иван Рилски. Зографът е открил тези, които показват връзката му с българския цар Петър. Достойно място заемат образите на родоначалника на монашеството Св. Йоан Кръстител, иконата на Св. Параскева. А също и четири сцени от страданията на патрона на манастира - Св. Неделя Великомъченица. Достойно е оценено това изкуство в манастира от покойния вече изкуствовед професор д-р Атанас Божков, който казва:

„Конкретността и навлизането на гражданската история в тематиката на църковното изкуство в църквата на Араповския манастир има стойността на историческите картини на Николай Павлович“.

Направената оценка се допълва и от изписаното по стените на манастирското аязмо, където отново е патриотичната тематиката с образите на Климент, Наум, Горазд и Ангеларий. Много висока оценка за ролята на манастира в популяризирането на Кирилometодиевото дело дава и Захари Княжевси. Стенописите в Араповския манастир са една симфония, песен, изпята на един дъх. Под тях стоят слова, достойни и ясни, български.

Снимка 8. Аязмото

По средата на двора на манастирския комплекс на верен страж е застанал единственият паметник от хайдутството - кулата на Ангел войвода, или както го наричат още Драгойновския орел и „бясната мечка“, повод за което са давали неговото телосложение и сила. Кулата е построена със средства, дарени от войводата в периода 1853-1856 година. Той е и основният дарител за построяването на манастира. Размерите ѝ са 7,25/9,80 метра с височина 12 метра. Стените на първите два етажа са дебела зидария – 75 сантиметра с бойници-отвори, наричани мазгали, които служели за защита от заплахите на разбойници, изпращани от гръцките фанариоти, за да смачкат това просветителско християнско огнище. Третият етаж е същинската жилищна част от дървено паянтова конструкция и силно издадени околорвръст

еркери. Има 4 стаи. На северната стена е стенописът „Самсон убива нубийския лъв“, използван за патриотични цели.

ТРАДИЦИОНЕН СЪБОР НА „СВЕТА НЕДЕЛЯ“

След непосилния труд и горещите юлски дни хората от региона, са научени не само да оцеляват, но и да се веселят. Всяка година на 20 юли /стар стил/ под вековните чинари и просторна поляна на Араповския манастир по най-тържествен начин се провежда събор, чиято традиция е запазена и до днес. Датата е избрана неслучайно - в този ден се чества патронният празник на храма „Св. Неделя“.

„Наближи ли тази дата, кой докъдето е стигнал в земеделската работа, трябваше да се подготви за този пътър празник. Три-четири дни предварително тръгваха кервани от каруци и брички с волове и коне, впрегнати в тях, с нагиздени кошуми на животните с разноцветни манисти и атрибути, за да си заемат подходящо място на поляната пред манастира...“ - разказва баба Любка Господинова /бивша учителка/ от село Златовръх.

Още отдалече се чувало музика и песни, а наоколо били монтирани: циркова площадка, стрелбища, арена за борба, глобуси, виенско колело, синджирени люлки, зоокътове, фокусници, както и кацата на Боньо Соколов, която се върти в кръг с мотор, а търговците предлагали различни вкусотии и лакомства за децата.

Навсякъде свирели латерни, морски свинчета и папагалчета раздавали късметчета за бъдещето. Фокусници гълтали саби, вадели огън от устата си, борци си чупели пръсти, ръце, крака, отхапвали си ушите. Особено привлекателни били наредените разноцветни буркани с течности, като: сайдер, бус, памук шекер, халва, небет шекер, локуми и много други.

Присъстващите на събора опъвали чергила-сенници пред всяка каруца, застинали се пъстроцветни черги, одеяла, всяко от тях характерни с цветовете и традициите за даденото селище. Те блестели на слънцето като килими, а около тях се суетяли и подреждали напудрени, набелени и начервени моми и засукали мустаци наперени ергени. Мъжете от Първомайско и Дълбок извор връзвали на главите си бели пешкири, а бряговци и поповци били забрадени с хасени кърпи. Жените били облечени с пъстроцветни саи, отдолу под тях - везани кенарени ризи с обшивка.

На застланите черги и одеяла пред каруците се подреждали изпечените чевермета, пуйки, варено, курбан, салати, сладкиши, дини, пъпеша, зеленчуци и хубаво домашно вино и ракия. Всеки район предлагал типични храни и плодове, които се раждали в него, с които го е дарила природата.

В големия кръг, направен от разпрегнатите коли, се оставяло място за водене на хорото, което ставало по 5-6 ката, а в центъра до баша вървяла музиката,

която изпълнявала поръчки по желания. Оркестърът бил съставен от от тъпан, кларнет, цигулка, акордеон. Певци и певици изпълнявали хороводни народни песни. По-известните сред тях са: „Богдан се болен разболя“, „Белчин Калинка думаше“, „Ой, мале, мале“, „Барем се ерген наодих“, „Майка син си жени“, „Шанко си Бонка залюби“, „Стоян войвода“, „Снахо Василке“, „Що не дойдеш, мило любе“, „Градил си господ манастир“ и др.

Сред множеството, напети ергени обикаляли и харесвали моми за булки. Чирпанлиите се откроявали със забити ножове в поясите и се конкурирали с татаревци и кърджелащи. Сред хората имало много сеирджии и пакостници. Не минавало събор без произшествия - я сбиване за водене на баша на хорото, я за хубава мома, имало побоища, вадене на ножове и дори убийства, които в повечето случаи били под въздействие на алкохола или от завист и ревност. Всеки човек търсел отдушник и начин да се разтовари от продължителния изморителен труд на полето. И така три дни и нощи веселие, игри, забавления и буйства.

Така неусетно преминавал големият християнски празник, в който хората почитали църквата и се веселили.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Араповският манастир „Света Неделя“ е български православен манастир, разположен на около 8 км от Асеновград и обявен в началото на 70-те години на 20-и век за паметник на културата. Необичайното за него е това, че е единственият манастир в България, построен по време на османското робство.

„Св. Неделя“ е построен в полето, а не в защитата на планината, което го прави уникален по рода си.

В храма на манастира са изобразени повече от 150 религиозни сцени, а сред стенописите са и най-старите изображения на Св. св. Кирил и Методий. Светите братя са изрисувани в 10 последователни теми, а изображенията им не са канонични. Една от най-ценните за манастира икони е тази на Св. Богородица. Смята се, че иконата е чудотворна и е нарисувана по такъв начин, че погледът на Св. Богородица следи посетителите.

В двора на манастира се намира и единствената запазена от времето на хайдутите бойна кула - тази на Ангел войвода. Първите ѝ два етажа са направени от камък и имат тесни бойници. Последният етаж е жилищната част на кулата – направен е от дърво и посетителите на манастира могат да отседнат в една от четирите ѝ стаи. Хората, решили да посетят Араповския манастир, могат да видят и легендарното аязмо, намиращо се извън двора.

Литература

1. Архив на Отон Иванов, Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ – София.
2. Вестник „Македония“, бр. 35 от 31.07.1871 г.
3. Колев, Ж. История на село Златовръх, 2002.
4. Пътеводител за манастирски туризъм в България: www.bulgarianmonastery.com
5. Тулешков, Н. Архитектура на българските манастири, София, 1988.
6. Чавръков, Г. Българските манастири, София, 2002.